



ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Yayımları No: 674

Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

APAM Yayınları No: 8



APAM ÇİN ÇALIŞMALARI - I

Tarih, Edebiyat, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler

# APAM ÇİN ÇALIŞMALARI - I

Tarih, Edebiyat, Ekonomi,  
Uluslararası İlişkiler



Editörler:

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Doç. Dr. Gürhan KİRİLEN

ISBN: 978-605-136-500-8



9 786051 365008

Ankara Üniversitesi Basımevi  
<http://basimevi.ankara.edu.tr>

Para ile Satılmaz

Ankara - 2021

Para ile Satılmaz

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 674

# APAM ÇİN ÇALIŞMALARI – I

**Tarih, Edebiyat, Ekonomi,  
Uluslararası İlişkiler**

**Editörler:**

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Doç. Dr. Gürhan KİRİLEN

Ankara, 2021

**Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi**  
**APAM Yayınları: 8**

**ISBN: 978-605-136-500-8**

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktör: M. Aysun HARPER

Baskı Yeri:  
Ankara Üniversitesi Basımevi  
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA  
Tel: (0312) 213 66 55  
Basım Tarihi:

## İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR	
<i>SUNUŞ</i> .....	V
Seriye SEZEN	
<i>Çin Halk Cumhuriyeti'nin Siyasal Sistemi: Sürekliliği Koruyarak Değişmek</i> .....	1
Mehmet Ali KOÇAKOĞLU	
<i>Deng Xiaoping Sonrası Sloganlarla Çin'in Gelişimi</i> .....	31
Cemre PEKCAN	
<i>Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkileri</i> .....	53
Ahmet Faruk IŞIK	
<i>Suriye'deki Uygurlar Bağlamında Türk-Çin İlişkileri</i> .....	71
Yüksel GÖRMEZ	
<i>Çin Dönüşümünü Anlamak: Özel Tüketimin Emsalsiz Düşüşü</i> .....	91
Özlem Zerrin KEYVAN	
<i>Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde ABD ve Çin'in Rolü</i> .....	109
Vusal GULİYEV	
<i>Kuşak ve Yol Girişimi Çerçevesinde Çin-Azerbaycan İlişkileri</i> .....	129
Mehmet ÖZAY	
<i>Çin-Endonezya İlişkileri: Kırılmalar ve Yapılaşmalar</i> .....	151
Abdurrahim SAĞIR	
<i>Küresel Güç Olma Yolunda Pekin: Düşünce Kuruluşu Açılımı ve Yaşanan Problemler</i> .....	177
Gözde KARAKAŞ	
<i>Çin Modern Edebiyatı Yazarı Yu Dafu'nun Çöküş Adlı Kısa Romanında Öz Yaşam Öyküsü</i> .....	201

Pınar ALTAY YILMAZ <i>Lu Xun'ün Delinin Güncesi Adlı Eserinde Eleştiri Unsuru Olarak Yamyamlık Motifi</i> .....	219
Gonca ÜNAL CHIANG <i>Tang Dönemi Düşünürü Han Yu'nün "Hakiki Dao" Adlı Eserinde Ru-Dao Ekolleri Çatışması</i> .....	229
Melike KİRİLEN <i>Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Defin</i> .....	253
Gürhan KİRİLEN <i>Göktürk, Gao-Che, Yü-Wen ve Altın Otağ</i> .....	279
Hayrettin İhsan ERKOÇ <i>İlk Tabgaç İmparatoru Tuoba Gui 拓拔珪 ve Tegrekler (Gaoche 高車)</i> .....	309
Gökçen KAPUSUZOĞLU <i>Tang Ordusu'nun Konargöçer Birliği: "On Bin Atlılar"</i> .....	331
Tevfik Orçun ÖZGÜN <i>Çin'de İlk İngiliz Diplomat: George Macartney'nin Çin Seyahati</i> .....	345
Eda SELÇUK <i>Çin Halk Cumhuriyeti Hakkında</i> .....	365

## ÇİN-ENDONEZYA İLİŞKİLERİ: KIRILMALAR VE YAPILAŞMALAR

Mehmet ÖZAY\*

### GİRİŞ

Asya-Pasifik bölgesinde biri Doğu Asya, diğeri Güneydoğu Asya'da yer alan Çin Halk Cumhuriyeti ve Endonezya Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler,<sup>1</sup> modern dönemde inişli çıkışlı bir seyir takip ederken, 21. yüzyılın başlarından itibaren gelişen yeni siyasi ve ekonomik evren içerisinde yeni bir yönelim seyretmesiyle dikkat çekmektedir.

Demografik anlamda dünyada ilk sırada yer alan Çin ile yine nüfus büyüklüğü bakımından dördüncü sırada bulunan Endonezya arasındaki ilişkiler, Güney-Güney ilişkisinin bir örneği olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu iki Asya ülkesinin tarihte farklı bağlamlarda karşılaşmalarına karşılık, modern dönemde sömürge karşıtlığı, bağımsızlık süreçleri ve uluslararası siyaset sahnesinde alternatif güç yapısı içerisinde yer alma iradeleri bu ülkeleri yakınlaştıran unsurlar olmuştur. Bu sürecin bir devamı olarak 21. yüzyıl başlarında stratejik işbirliği anlaşması ile yeni dönemde de yaklaşmayı hedefleyen bu iki ülke, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic Cooperation-APEC*), ASEAN+China, ASEAN+3 ve G-20 gibi uluslararası ekonomi işbirlikleri vasıtasıyla da benzer hedefler bağlamında yan yana gelmektedirler.

2020 yılı, Asya-Pasifik bölgesinin jeo-politik ve demografik olarak iki önemli ülkesi Çin-Endonezya arasındaki ilişkilerin 70 yılına tekabül etmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası gelişmeler

---

\* Doç. Dr. İbn Haldun Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2719-1543>, ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/S-5739-2017>.  
mehmedozay@gmail.com

<sup>1</sup> Metinde, iki ülkeye Çin ve Endonezya olarak atıfta bulunulacaktır.

bu iki ülkenin birbirlerinin siyasi egemenliklerini tanımalarına imkân verecek bir ortam sunuyordu. Özellikle, sömürgecilik sonrası ve ulus-devlet yapılaşması anlamında, son derece yeni bir dönem olan 1940'lı yılların ikinci yarısı ve devamı, iki ülkenin ihtiyaç duydukları bölgesel ve küresel siyasi meşruiyet ve tanınırlık için oldukça önemliydi. Bu olgu, Çin Dışişleri Bakanlığı tarafından 70. yıl münasebetiyle yapılan açıklamada, Endonezya'nın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk birkaç ülkeden biri olduğuna dikkat çekilmesiyle bir kez daha hatırlanmıştır (Sukma 2009a: 140).<sup>2</sup>

İki ülkenin bağımsızlık süreçlerinin aynı döneme denk gelmesi ve benzer süreçlere konu olması nedeniyle, siyasi olarak birbirlerini tanımalarının doğal bir bağlam olduğu ileri sürülebilir. Bu durum, bir yandan iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmanın nedeni olurken, aynı zamanda bölge ülkelerince özellikle, Endonezya'nın komünist Çin'i tanınması şaşkınlıkla karşılanan bir gelişme olmuştur (Ku 2002: 230, 231).

Aradan geçen 70 yıllık sürenin ardından, bugün gelinen noktada iki ülkenin stratejik ortaklık düzeyinde ilişkileri geliştirmekte olmaları, hiç kuşku yok ki bir devamlılığın eseridir. Bu gelişme, aynı zamanda yeni küresel gelişmeler karşısında da, iki ülkenin uluslararası ilişkiler bağlamına verdikleri önemi ortaya koymaktadır.<sup>3</sup>

### **Tarihi Bağlama Dair**

İki ülke arasında modern dönemde kurulan ilişkiler tarihe referanslarla temellendirilmeye çalışılsa da, bugünkü ulus-devlet sınırları ele alındığında özellikle, Endonezya adı verilen ülkenin üzerinde yükseldiği coğrafyada bütünlüklü bir yapının olduğu söylenemez. Her ne kadar, bu tür yaklaşımlarla, günümüz uluslararası ilişkilerini temellendirme gibi bir işlevsellik güdülmüş olsa da, bunun bir tür imajinatif yönü bulunduğu ve tarihe referansta zorlayıcı bir bağlama gerek olmadığını söylemek gerekir.

Bununla birlikte, Endonezya'nın bugünkü sınırları üzerinde çeşitli coğrafyalarda hâkimiyet kurduğu ileri sürülen, ağırlık merkezi Sumatra

---

<sup>2</sup> [https://www.fmprc.gov.cn/mfa\\_eng/xwfw\\_665399/s2510\\_665401/t1730049.shtml](https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1730049.shtml)

<sup>3</sup> Indonesian FM: Year 2020 is an Important Momentum for Strengthening the Comprehensive Strategic Partnership between Indonesia and China, *17 December 2019*.  
<https://kemlu.go.id/portal/en/read/901/berita/indonesian-fm-year-2020-is-an-important-momentum-for-strengthening-the-comprehensive-strategic-partnership-between-indonesia-and-china>

Adası'nın güneyi olan, Srivijaya (8-12. yüzyıllar) ve Cava Adası merkezli gelişme kaydeden Majapahit (13-16. yüzyıllar) denizci devletlerinin, Sumatra Adası'nda Samudra-Pasai Sultanlığı'nın (13-16. yüzyıllar),<sup>4</sup> Malay Yarımadası'nda Malaka Sultanlığı'nın (15. yüzyıl) varlığını ve bu bölgesel siyasi yapıların dönemin Çin hanedanlıklarıyla ilişkilerini dikkate almak gerekmektedir.<sup>5</sup> Öte yandan, Takımadalar özelinde Çin'le yaşanan ilişkilerde, 13. yüzyılda Çin'de Kubilay Han'ın Cava Adası'na yönelik başarısız da olsa gerçekleştirdiği teşebbüs bir veri olarak yakın döneme kadar karşılık bulmaktadır (Berg 2007: 98-99; Hucker 1975: 278-79).

Bu ilişkiler çerçevesinde dikkat çekilmesi gereken husus, tarih boyunca çeşitli Çin hanedanlıklarının, Batı Avrupa denizci uluslarının 16. yüzyıl başından itibaren bölgede sergiledikleri sömürgeciliğe benzer bir yapılanma içinde olmadıklarıdır. Bu durum sömürgecilik bağlamı içermeyen, ancak Takımadalar siyasi yapıları ve toplumlarıyla ilişkileri karşılıklı siyasi ve ticari yapılaşmalarda barışçıl bir bağlamda gelişme göstermiştir (Kissinger 2012: 18, 20). Bu noktada, özellikle Ming Hanedanlığı'nda imparator Yung-lo hükümdarlığı, Çin'in okyanuslara açıldığı ve yakın çevresinden başlayarak, geniş Hint Okyanusu'nda barışçıl ilişkileri tecrübe ettiği bir döneme tekabül etmektedir. Ming Hanedanlığı ile Takımadalar'da hüküm süren, Cava Adası merkezli Majapahit Krallığı arasındaki ilişkilerin varlığına dair arkeolojik veriler kadar, bu dönemde kaleme alınan bazı eserler söz konusudur (Nastiti 2015: 122).<sup>6</sup> Amiral Cheng-Ho'nun başında bulunduğu imparatorluk dononmasınca gerçekleştirilen deniz seferleri, Çin'in dönemin küresel bir gücü olmaya doğru attığı adımlar olarak da anılmayı hak etmektedir (Wade 2009: 77).

Bu seferler, 13. yüzyıl ortalarında Orta Asya topraklarından batıya Akdeniz ve Doğu Avrupa'ya yönelik dev orduların saldırıları nedeniyle akamete uğrayan Çin-Avrupa, Çin-Akdeniz ticaretinin, bir süre sonra, 14. yüzyıl ortalarında deniz seferleri ile yeniden hayata geçirilmesi anlamı

---

<sup>4</sup> Ming Hanedanlığı döneminde Amiral Cheng Ho'nun meşhur seferleri sırasında, Sumatra Adası'nın kuzeyine Meureudu ile Lamuri (*Lambri*) adlı yerleşimler hakkında bazı bilgiler verildiği bilinmektedir (Huan 1970: 20).

<sup>5</sup> Çin kaynaklarının örneğin, Sung Hanedanlığı dönemine (960-1279) ait referanslar, Açe bölgesinin ticarî anlamda gelişmiş bir bölge olduğu ve bunun göstergelerinin de, bölgenin altın, gümüş ve ipek gibi metalar bakımından zenginliği olduğuna dikkat çekilmektedir (Groeneveldt 1960: 93).

<sup>6</sup> Söz konusu bu dönemle ilgili detaylı bilgi için *Bkz.:* Ma Huan, (1970). *Ying-Yai Sheng-Lan The*, (Çev.: J. V. G. Mills), Overall Survey of The Ocean's Shores, Bangkok: White Lotus Press.

taşımaktadır. Öyle ki, Güney Çin Denizi, Malaka Boğazı, Hint Okyanusu üzerinden Arap Yarımadası ve Doğu ve Güney Afrika sahillerine değin ulaşan bu seferler sayesinde, Çin bu güzergâh üzerindeki çeşitli din ve kültürlere mensup topluluklarla karşılıklı ilişkilerini geliştirmeyi ve bunu bir ritüel boyutuna taşıyarak belirleyici olmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, bugün Güneydoğu Asya adı verilen coğrafyaya gönderdiği elçilerle, bölge ile ilişkileri geliştirmeye önem verdiği anlaşılmaktadır (Dawson 1972: 232).

Çin-Endonezya ilişkilerini ulus-devletler yapılaşması bağlamında ele almadan önce, sömürgecilik döneminde iki bölge arasında gerçekleşen etkileşimlerin önemli olduğuna dikkat çekilmelidir. Bu erken dönemlerde Çin ve Hindistan arasındaki deniz yolu güzergâhı, Takımadalar coğrafyasıyla bağların kurulması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Bose 2006: 30). Bu süreç, söz konusu bu iki kadim medeniyetin, Sumatra ve Cava Adaları başta olmak üzere, bölgede dini-kültürel yayılmasının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu noktada, halkların doğa ile bütünlüklü yaşam felsefeleri farklı dini yapıların birbiri ardına ortaya çıkmasına ve toplumsal karşılık bulmalarına olanak tanımıştır. Bu dönemde gelişme gösteren ilişkiler temelde, Takımadalar'da hâkimiyet süren Hollanda sömürge yönetiminin Çin ile olan ticaretine dayanmaktadır.

17. yüzyıl başlarında Hollanda ve İngiltere krallıklarının sömürgecilik faaliyetlerinin Takımadalar üzerinde giderek varlığını ortaya koyması, yine deniz yolları üzerinde gerçekleştirilen ticaret yapılaşmasında sömürge yönetimi ve Çin Hanlıkları arasında çeşitli anlaşmalar ve çatışmalarla anılan süreçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, erken sömürgecilik sürecinde, 1641 yılında Batavya'yı sömürge başkenti yapan Hollandalılar Çin'le ticari ilişkilere başlaması, Çin ve Takımadalar arasında modern dönemdeki ilk etkileşimler olarak dikkat çekmektedir (Spence 1990: 54).

Sömürge döneminde, özellikle Çin'in güneydoğu bölgesinden göçlerin Takımadalar'ın belirli merkezlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım ve zanaatkârlık gibi iş kollarında rol alan Çinliler, zamanla Hollanda sömürge yönetiminde vergi toplayıcıları, afyon ticaretinde yönetici gibi alanlarda hizmet vermişlerdir (Spence 1990: 211). Bu dönemin bir diğer özelliği, 1911 yılında Çin milliyetçilerinin imparatorluk dönemine son vermesi ve sömürgecilik karşıtı bir yönelim sergilemelerinde Sun Yat Sen, oynadığı rol nedeniyle, başta Cava Adası olmak üzere Takımadalar'daki Hollanda karşıtı milliyetçi hareket içerisinde model alınan bir lider olmuştur. O dönem, Takımadalar'ın değişik yerlerinde yayınlanan gazetelerde Sun Yut Sen'e yapılan atıflar ve hakkında kaleme alınan yazılar, onun üzerinden milliyetçilik hareketine güç kazandırmanın aracı olmuştur. Bu noktada, Takımadalarda milliyetçi hareketlerin, özellikle Asya'daki benzeri sömürgeleştirilmiş

ülkelerdeki milliyetçi hareketlerden haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle, Sukarno gibi milliyetçi hareket liderlerinin Mısır, Hindistan, Filipinler ve Çin'deki milliyetçi ve bağımsızlıkçı çevreleri izlediğini söylemek mümkündür (*Persatoean Indonesia* 1932: 3; *Semangat Pemoeda* 1932: 158).

20. yüzyıl başlarında (1930), Çin'in özellikle Mançurya bölgesinin Japonlar tarafından işgal edildiği ve Doğu Hint Takımadaları olarak adlandırılan bugünkü Endonezya'nın Hollanda sömürgeciliğine maruz kaldığı bir dönemde, Hollanda Krallığı'nın bölgedeki yaygın ticari faaliyetleri nedeniyle Çin'le ilişkilerin bir başka sürecine tekabül eder.

### **Ulus-Devlet Süreci**

Sömürge dönemi ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan göç süreçleriyle, sayısı üç milyonu aşan Çinlinin, özellikle Endonezya'nın şehir ve kasabalarındaki varlığı, modern dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşmalar kadar çatışmalara da kaynaklık teşkil etmiştir. Komünist Çin rejiminin diaspora Çinlilerini kendi vatandaşı kabul etmesi ve dil ve kültür bağının korunması konusundaki talebi, siyasi ilişkilerin gerginleştiği dönemde, bu kitlenin Endonezya'da hedef haline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda örneğin, 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı sürecinde, Çin ve Endonezya arasında çifte vatandaşlık anlaşması gündeme gelmiş olsa da, ilerleyen yıllarda bu konuda sağlıklı bir gelişme olmadığı gibi, 1959 yılında yaşanan toplumsal tepkiler Çinli azınlığa karşı saldırılara neden olmuştur (Spence 1990: 555; Ku 2002: 232).

Bu bağlamda, Çinli azınlığın ticari faaliyetleri, ülke içerisinde mobilizasyonu gibi süreçler bazı yasalarla sınırlandırılırken; bu süreçte özellikle, Endonezya halkı arasında Çinli azınlığın ekonomik varlığı karşısında ortaya çıkan toplumsal tepkinin belirleyici olduğu söylenebilir. Öyle ki, Sukarno gibi Çin'le yakınlaşma eğilimi sergileyen bir lider döneminde gündeme gelen bu yasal düzenlemeler karşısında on binlerce Çin vatandaşı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Anwar 2019: 3).

Çin'de 1949 yılında komünist rejimin egemenlik kurmasının, Çin-Takımadalar ilişkilerinin gerilemesine neden olduğu konusunda bazı görüşler olsa da (Booth 2011: 142), dönemin ilişkileri dikkate alındığında, aslında bir yakınlaşmadan bahsetmek daha gerçekçi bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. 1949 yılında Çin'de Mao Zedong önderliğinde komünist rejime geçilmesinin, Batı sömürgeciliği karşısında bağımsızlık olarak yorumlanması ve Endonezya'nın benzer bir süreci tecrübe etmesi yakınlaşmanın temel

sebeplerinden sayılmalıdır. Bu noktada, Çin'in bağımsızlığı Endonezya ile ilişkilerde bir başka aşamaya geçilmesi anlamı taşımaktadır. Bu dönemin hiç kuşku yok ki, en önemli yapılaşması, Endonezya'nın Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan (Çin Cumhuriyeti) ayrışmasında sürekli olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin 'Tek Çin Politikası'nı benimsemiş olmasında karşılık bulmaktadır (Ku 2002: 228). Modern ulus-devlet döneminde, Çin-Endonezya ilişkilerini dört farklı dönemde ele almak mümkün. Bu dönemlendirmeler şöyledir: Birincisi, 1950-1965 yıllarını kapsamaktadır. Endonezya'nın Hollanda sömürgeciliği karşısında ilân ettiği bağımsızlığın, BM tarafından resmen tanındığı 1949 yılının hemen ardından ve aynı zamanda Çin'de 22 yıl süren iç savaşın sonrasında komünistlerin yönetimi ele geçirdikleri 1 Ekim 1949 tarihinden kısa bir süre sonra, Çin'le 13 Nisan 1950'de başlayan diplomatik ilişkilere konu olan ilk 15 yıllık dönemdir (Anwar 2019: 2; Sukma 2009b: 591).

Endonezya kurucu devlet başkanı Sukarno'nun komünist Çin'le yaklaşma politikalarını, daha gençlik yıllarında, Hollanda sömürgeciliğine karşı mücadeleci kişiliğiyle ortaya çıkan siyasi eğilimleri ile anlamak gerekir (Hering 2003: 79).<sup>7</sup> Bu noktada, gerek Sukarno'nun başkanlığı döneminde Çin'le yaklaşmasının, hem de Endonezya'daki komünist partisinin varlığının dayanak noktası olarak birkaç hususa değinmekte fayda var.

Endonezya'da komünist ideolojinin varlığı, sömürge döneminde Hollanda yönetimine karşı verilen mücadelelerde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, bir yandan sömürge yönetiminde görevli bazı Hollandalıların ve ardından Hollanda'da eğitim gören, Takımadalar'ın farklı etnik kesimlerine mensup bireylerin siyasi faaliyetleri, bu ideolojinin toplum tabanında yer etmesinde rol oynamıştır. Gerek sömürge döneminde, gerekse sömürge sonrasında Takımadalar'da endüstriyel modernleşmenin çok az gerçekleştiği; ancak bu ideolojinin varlığını sömürge yönetimi ve kır toplumundaki özellikler üzerine inşa ettiği ileri sürülebilir. Burada özellikle, Sukarno'nun daha 1920'li yıllarda, Batı'da proleterya ve/ya işçi sınıfı karşılığı olacak şekilde, kendi kendine üretim yapan küçük toprak sahibi geniş kitleleri içeren '*marhaenism*' kavramını icat etmesinin, sömürgeciliğe karşı toplumsal dayanak noktasını temsil ettiği söylenebilir (Cahyadi 2018: 39, 40).

Öyle ki, sömürge topraklarda, özellikle Cava Adası'nda yoğun nüfusun olması, sömürge gücüne karşı mücadelede ideolojik yaklaşımların ulaşacağı geniş bir kitleyi ortaya çıkarmıştır. 1921'de kurulan komünist partisi, bir

---

<sup>7</sup> Sukarno, 1917 yılında daha 16 yaşında bir lise öğrencisiyken, sağ ve sol ideolojilerle ilk tanışmıştır. *Bkz.*: A.g.e., p. 84).

isyana neden olması nedeniyle, Hollanda sömürgeciliği tarafından yasaklanmıştır. Bağımsızlık sonrasında yeniden kurulan parti, Çin'den sonra en çok komünist üyeye sahip olması ve Endonezya siyasetinde dönem dönem Sukarno'nun da desteğini almasıyla önemli bir siyasi hareket olarak bilinmektedir (Taylor 1976: 85; Vatikiotis 1997: 32). Bu gelişmelere karşın, Sukarno'nun sömürge öncesi komünist hareket içerisinde bir lider olarak görünmemesi dikkat çekmektedir. Aksine, 1920'lerin başından itibaren ülkede çeşitli dini-toplumsal ideolojilerin içinde yer alan ve karizmatik kişiliğiyle öne çıkan Sukarno, yakın arkadaşlarıyla birlikte 1927 yılında Endonezya Milliyetçi Partisi'ni kurmuştur (Cahyadi 2018: 50-1).<sup>8</sup> Sukarno, Hollanda sömürgeciliği karşısındaki mücadelesini, 17 Ağustos 1945 yılında ilân edilen bağımsızlıktan sonra da sergilemiştir.

Özellikle, o dönem Asya ve Afrika uluslarının bağımsızlık mücadelelerine verdiği destek sayesinde, diğer bazı öncü isimlerle birlikte, Sovyet Birliği öncülüğündeki Doğu ve ABD öncülüğündeki Batı arasındaki Soğuk Savaş sürecinin dışında kalan Bağlantısızlar Hareketi'nin (*Non-alignment Movement*) oluşumunda rol sahibi bir aktör haline getirmiştir (Mackie 2010: 12; Owen 2005: 310).

Çin-Endonezya yakınlaşmasında önemli bir aşama da Sukarno döneminde, 1955 yılında gerçekleştirilen Bandung Konferansı olmuştur. Hindistan, Burma, Pakistan ve Sri Lanka'nın öncülüğünde başlatılan ve bağlantısızlar sürecinin önemli bir aşaması olan Bandung Konferansı'na Çin'in davet edilmesi, dönemin küresel ilişkileri içerisinde kayda değer bir önem arz etmektedir. Bu davetle, 1949 yılında komünist devrimi gerçekleştiren Çin, kendini uluslararası arenada ilk defa tanıtmaya ve işbirliği fırsatını da yakalamış oldu (Spence 1990: 554).

Çin'in bu süreçte Endonezya ile yakınlaşması, dönemin küresel ilişkilerinde yalnızlaşırken bağlantısızlar grubu ile kurulan ilişkiler, Çin yönetimi için, hiç kuşku yok ki, yeni bir siyaset yapma biçimiydi ve tanınırlık açısından önem taşıyordu. Bunun en açık göstergelerinden biri, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlamasından kısa bir süre sonra, 1955 yılında Bandung şehrinde yapılan toplantıya Çin'in de davet edilmesi olmuştur. Çin'in, devrimden oldukça kısa bir süre sonra Konferans'a katılmak suretiyle, Asya-Afrika ülkeleri nezdinde siyasi meşruiyet kazanması oldukça önemli bir gelişmedir. Her ne kadar, bu uluslararası etkinliğin mimarları başta

---

<sup>8</sup> Bu süreçte, örneğin Sukarno'nun, 1918 yılında daha 17 yaşındayken Çinli milliyetçi lider Dr. Sun Yat Sen'in, "Üç Halkın İlkesi" (*The Three People's Principle*) adlı eserini okumasıyla milliyetçilik ideolojisine yöneldiği ifade edilmektedir (Hering 2003: 84).

Endonezya Devlet Başkanı Sukarno gibi diğer liderler olsa da, Çin Başbakanı Chou en-Lai'nin 'uzlaştırıcı' politikasının Çin'i öne çıkaran bir rolü olduğuna da dikkat çekilmektedir (Schwartz 1996: 155; Acharya, Tan 2008: 5).

2. Dünya Savaşı sonrasında Güneydoğu Asya bölgesinde çeşitli ulusların ortaya koyduğu bağımsızlık süreçlerinde, özellikle İngilizlerin eski sömürge topraklarını 1963 yılında, Malezya Federasyonu çatısı altında birleştirme düşüncesi Sukarno tarafından yeni kolonyalizm olarak adlandırılarak, buna karşı çıkmış; bu süreçte Pekin rejimi Sukarno'nun yanında yer almıştır (Anwar 2019: 2).

İkincisi; 30 Eylül 1965'de gerçekleşen darbede, Çin'in doğrudan veya dolaylı etkisi olduğu yolundaki iddialar üzerine, 23 Ekim 1967'den 1990 yılına kadar iki ülke ilişkilerinin dondurulduğu 23 yıllık dönemdir. Bu noktada, Mao Zedong döneminde Güneydoğu Asya topraklarına komünizm ithali olgusu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Kamboçya, Laos ve Vietnam gibi Hint-Çin'i ülkeleri ile Singapur, Malezya ve Endonezya'da varlık gösteren komünist partiler, Çin yönetimi için bu ülkelere nüfuz etmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, yine ilgili ülkelerdeki Çin diasporasının Çin rejimi için bir tür siyasal ve toplumsal nüfuz aracı olması, bunların ekonomik yaşamdaki varlıkları gibi faktörler de çeşitli kesimlerde Çin'e karşı olumsuz bir algının gelişmesinde rol oynamıştır. Bu noktada Endonezya komünist partisinin, Çin'den sonra ikinci büyük parti konumunda olmasının, hem demografik hem ideolojik etki ve nüfuz açısından önemi göz ardı edilemez. İki temel konu, yani komünist partisinin büyüklüğü ve Çin'in rejim ithali ile Çin diasporasının varlığı Endonezya siyasi ve ordu çevrelerinde ulusal güvenliğin tehdidi algısına yol açıyordu (Sukma 2009b: 591, 593; Ku 2002: 231).

Üçüncü dönem, ilişkilerin yeniden başlatılmasına karar verilen ve düşük yoğunluklu etkileşimlere konu olan 1990-1998 yılları arasını kapsamaktadır (Sukma 2009b: 591). ABD yönetiminin Çin'i dönemin küresel ilişkilerine dâhil etme siyasetinin bir sonucu olarak 1976'dan itibaren Çin kapılarını dışa açarken; Endonezya kendi bölgesinde Çin'le siyasi ilişkiler kurmakta zorlanan bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Her ne kadar, Endonezya'da 1965 darbesinde ABD'nin rolü olduğu ve bu anlamda Endonezya'nın ABD ile siyasi bir yakınlaşma içine girdiği söylene de, tarihsel ilişkiler ve yaşanan darbenin Endonezya siyaseti ve toplumsal yapısı üzerinde bıraktığı etkinin, Çin ve Endonezya ilişkilerinin geliştirilmesinin önündeki en büyük engel olduğu ileri sürülebilir. Bu dönemde, yani 1990'lı yıllarda ASEAN üyesi bazı ülkelerin Çin'le giderek güçlü ilişkiler kurmalarına tanık olunurken; Cakarta yönetimi, 1990'ların başlarında Çin'le doğrudan ilişki kurmak yerine, ASEAN bünyesinde faaliyet gösteren ASEAN Bölge Forumu'nu (*ASEAN*

*Regional Forum-ARF*) işlevsel kılmak suretiyle dolaylı bir yol izlemiştir (Sukma 2009b: 595; Sukma 2009a: 143).

Bu noktada, 1940'lı yılların ikinci yarısında sömürgecilik karşıtlığıyla ortaya çıkan siyasi yakınlaşmanın yerini, 1990'lara doğru Çin'in artık kapılarını dünyaya açıp, ekonomik modernleşme süreçlerine dâhil olması almış ve benzer bir gelişmeye konu olan Endonezya ile yakınlaşmanın nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki Çin'in ekonomi alanında ve diğer ülkelerle ilişkilerinde piyasa ekonomisine dayalı etkileşimleriyle birlikte, kalkınmacı modernleşme sürecinde katetmekte olduğu mesafenin, Endonezya'nın ihtiyaç duyduğu benzer ekonomik modernleşme süreçleriyle benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür (Husin 2004: 16).

Hint-Çin'deki Vietnam Savaşı'nın sona ermesi ve ABD-Çin yakınlaşması gibi gelişmelerin de etkisiyle, Çin ve Endonezya arasında 1980'li yıllarda ekonomik ilişkilerin kurulmasının alt yapısı atılmıştır. Bu çerçevede, 1985'de Endonezya Ticaret Odası (*Kamar Dagang dan Industri Indonesia-KADIN*) ve Çin Uluslararası Ticareti Geliştirme Kurulu (*China Council for the Promotion of International Trade-CCPIT*) arasında imzalanan anlaşma ile iki ülke ticari ilişkilerinin yeniden başlamıştır. Bazı farklı görüşlere rağmen, bu gelişmenin siyasi ilişkilerde yakınlaşmayı sağlamada önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür (Atje; Gaduh 1999: 2, 3; Sukma 2009b: 594). 1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasında, Endonezya'da yeni petrol kaynaklarının bulunması ile Çin'in endüstrileşme sürecindeki enerji ihtiyacının ortak bir çıkar ilişkisinde buluşmasının etkili olduğu görülmektedir (Sukma 2009b: 596).<sup>9</sup>

1990'lı yıllar Çin'in ASEAN ile ilişkilerini geliştirmeye başladığı dönem olarak alındığında, Endonezya ile kurulmak istenen ilişkiler daha da önem kazanmaktadır. Öyle ki Endonezya, Çin'in geliştirmekte olan küçük ve orta ölçekli işletmeleri için hammadde kaynakları açısından oldukça önemli bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Çin kökenli azınlık ve komünist partisi sorunu üzerinden bazı köklü engeller bulunmakla birlikte (Ross 1996: 155), bu dönemde her iki taraf için, bir anlamda zorunlu ilişkiler geliştirmeye imkân tanıyacak bazı dış faktörlerin de var olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada, özellikle Çin-Singapur yakınlaşması karşısında, kendini Güneydoğu Asya'nın doğal bir lideri konumunda gören Endonezya'nın siyasi elit çevrelerinde uyandırdığı tepkinin rolü olduğuna dikkat çekilmelidir (Ross 1996: 147).

---

<sup>9</sup> 1997 yılına gelindiğinde, Endonezya'nın petrol ve gaz ihracatı, 1.32 milyar dolara çıkarken, Çin'den yaptığı ithalatı, 1.27 milyar dolara ulaştırmıştır. *Bkz.: A.g.m., s. 596.*

Dördüncü dönem, Endonezya'da reform dönemiyle birlikte dışa açılma politikalarına paralel olarak gelişme gösteren 1998 ve sonrasında geçen süreçtir. Endonezya, Güneydoğu Asya ülkelerini vuran ekonomik krizle baş ederken, Çin'le ilişkilerde yeni bir bağlama işaret etmektedir. Söz konusu ekonomik krizde Batılı ve diğer uluslararası kuruluşların aksine, Çin'in finansal desteği söz konusu olmuştur. Bu süreçte Endonezya'da, 32 yıllık Suharto rejiminin sona ermesiyle iç siyasetteki değişimler reform sürecine dönüşürken (Sukma 2009b: 592, 599)<sup>10</sup>, Çin'in ekonomik kalkınmada o döneme kadar sergilediği süreçler neticesinde liberal ekonomi dünyası ile barışık bir döneme girmesi dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte, 1990'ların ikinci yarısında, Çin'in Endonezya'ya doğrudan yatırımlarının diğer ASEAN ülkeleriyle kıyaslandığında kayda değer bir düzeyde olmadığı da görülmektedir. Bunda, Endonezya'da siyasi ve hukuki reformların başlamış olmasına rağmen, sürdürülebilir bir ortamın oluşmamasının rolü büyüktür (Husin 2004: 21).<sup>11</sup> Aynı dönemde, benzer bir durumun, ikili ticari ilişkilerde de ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Öyle ki Malezya ve Tayland Çin'le ikili ticaretlerinde artı konumunda bulunurken; imalat sanayiinde ortaya çıkan teknolojik yetersizlik, insan kaynaklarındaki sınırlılıklar vb. gibi olumsuzluklar Endonezya'nın Çin'le ticaretinin gerilemesine neden olmuştur. Burada özellikle, Çin'e ihraç edilen petrol, gaz ve orman ürünleri arasında özellikle petrol fiyatlarının uluslararası piyasalarda gerilemesi, Endonezya'nın gelirlerindeki azalmanın temel nedenidir (Husin 2004: 23).

### **Sukarno Dönemi**

Sukarno döneminde gelişme gösteren Endonezya-Çin ilişkileri, sömürge sonrasının Batı karşıtlığı ile Soğuk Savaş yıllarının ilk yıllarındaki iki kutuplu dünya anlayışına alternatif arayışlarının bir ürünüdür. Karizmatik liderliği ile ülkesinde sevilen Sukarno, uluslararası arenada Asya ve Afrika uluslarının bağımsızlık mücadelesini desteklemesi ve Bağlantısızlar ekolü içerisinde önemli bir yer almasıyla dikkat çekmektedir. Batılı ülkelere karşı mesafeli durulmasında, kuşkusuz ki Sukarno'nun bizzat içinde yer aldığı, Batılı bir ülke

---

<sup>10</sup> Bu çerçevede Çin, Endonezya'ya 50 bin ton pirinç satmış, 3 milyon dolarlık ilaç yardımında bulunmuş ve IMF bünyesinde 200 milyon dolarlık mali borç sağlamıştır. *Bkz.:* A.g.m., s. 599.

<sup>11</sup> 1999 yılında Çin'in Endonezya'ya doğrudan yatırımını 230 milyon dolar ile tüm ülkeler arasında 27. sırada bulunuyordu. Söz konusu yatırım düşük olmakla birlikte, bu yatırımların Çin'in kendi kalkınma süreçlerinde ihtiyaç duyduğu örneğin, maden ve kimya sektörü gibi stratejik sektörlerle yönelik olduğu dikkat çekmektedir. *Bkz.:* A.g.m., s. 21).

olan Hollanda'ya karşı sergilenen bağımsızlık mücadelesinin rolü büyüktür. Tüm bu bağlamlar içerisinde, Sukarno'nun iktidarı boyunca Endonezya dış politikası, Birleşmiş Milletler üyeliğinden çıkacak kadar Batı karşıtıdır ve komünist Çin'le, Asya'da yeni bir güç eksenini oluşturma niyetine sahip olacak kadar alternatif uluslararası politikalar güdecek cesarete sahiptir (Keller 2011: 25; Tan 2007: 155).

Sukarno döneminin bu siyasi yapılaşması, Çin'le ilişkilerde özellikle 1960'lı yılların ortalarına doğru, Yeni Ortaya Çıkan Güçler Konferansı'nı (*Conference of New Emerging Forces-CONEFO*) gerçekleştirmeye kadar varmıştır. Bu başlıkla yer alan Konferans bir kere gerçekleştirilen bir etkinlik değildir; aksine Asya ve Afrika uluslarının bağlı olduğu, birlik olma vasfını taşıyan bir uluslararası yapı hüviyeti olmaya adaydı (Suryadinata 1990: 682). Bu yapının hayata geçirilmesi, 1955 yılında gerçekleştirilen Bandung Konferansı ruhunun devam ettiğinin bir göstergesidir. O dönemki uluslararası gelişmelere karşı ve özellikle de Güneydoğu Asya'da yeni bir devletin, yani Malezya Federasyonu'nun kuruluşuna tepki olarak gündeme geldiği de görülür.<sup>12</sup> Bu gelişmeyi yeni bir tür sömürgeci yayılma olarak değerlendiren Sukarno, Malezya Federasyonu'nun kuruluşuna yönelik tepkisini Endonezya'yı Birleşmiş Milletler üyeliğinden çıkararak ortaya koymuştur (Hendrajit 2015).<sup>13</sup>

Bununla birlikte, Sukarno'nun Çin'le yaklaşma anlamı taşıyan bu siyasi yaklaşımının, Endonezya'da özellikle ordu başta olmak üzere, bazı çevrelerde memnuniyetsizlikle karşılanmaya devam ettiği de bir gerçektir. Bu ve benzeri süreçlerde Sukarno'nun orduyu kendisine bir rakip olarak görmesi önemlidir. 1930'lu ve 40'lı yıllardaki rolü kısa süreli ve düşük yoğunlukla da olsa, Hollanda sömürgeciliğine karşı verilen bağımsızlık mücadelesindeki yeri ile ordu üzerinde belirleyici bir rolü olan Sukarno'nun, zamanla ordu ile yaşadığı görüş ayrılığı, ordu içerisinde yeni bir lider kadronun çıkması ile açıklanabilir. Ordu'nun, Sukarno'dan bağımsız bir güç merkezi olarak ortaya çıkmasını, bizatihi ordunun kendi varlığı ve yapısı ile açıklamak mümkündür.

Kısaca değinilen bu süreçler çerçevesinde, Sukarno döneminde Çin'le kurulmak istenen siyasi yaklaşımın, Endonezya iç siyasetinde bir tür kaosa ve değişim taleplerinin gündeme gelmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Öyle ki

---

<sup>12</sup> 1957 yılında, Malaya Federasyonu adıyla İngiliz sömürgeciliğinden bağımsızlığını elde eden Malay Yarımadası'ndaki 9 sultanlığın oluşturduğu federasyon, 1963 yılında Borneo Adası'ndaki Sabah ve Sarawak ile Singapur Adası'nın birleşmesiyle Malezya Federasyonu adını almıştır. Singapur, 1965 yılında birlikten ayrılarak bağımsız devlet statüsü kazanmıştır.

<sup>13</sup> Detaylar için *Bkz.*: "Indonesia, Russia and the New Emerging Forces". [http://theglobal-review.com/lama/content\\_detail.php?lang=en&id=18210&type=101#.Xd5Db-gzY2w](http://theglobal-review.com/lama/content_detail.php?lang=en&id=18210&type=101#.Xd5Db-gzY2w)

30 Eylül 1965 tarihinde Endonezya Komünist Partisi'nin (*Partai Komunis Indonesia*-PKI) düzenlediği ileri sürülen darbe girişiminde, üst düzey altı general kaçırılıp öldürülürken; dönemin askerî istihbarat biriminin başında bulunan Suharto'nun kaçırılanlar listesinde yer almaması, akabindeki gelişmelerde öne çıkan ve darbe sonrası dönemin yeni lideri olarak anılan kişi olması, farklı yorumları gündeme getirmiştir. Bunlar arasında, bu süreçte ABD istihbaratının, yani CIA'nın rolünün olduğu görüşü özellikle öne çıkmaktadır. Endonezya resmi açıklamalarındaki Çin müdahalesi yönündeki bu ifadeler karşılık, bağımsız araştırmacılar darbeyi Endonezya Ulusal Ordusu içerisindeki çatışmanın bir sonucu olarak değerlendirmektedirler (Ku 2002: 228). Endonezya'da Soğuk Savaş yıllarının önemli bir döneminde meydana gelen ve siyasi değişim anlamı taşıyan darbe ve sonrasındaki gelişmelerle Sukarno döneminde ortaya konulan politikalar dikkate alındığında, salt Endonezya iç siyaseti ile açıklanamayacak boyutlar içermektedir.

Pekin yönetiminin, Endonezya Komünist Partisi'ne yakınlığı nedeniyle, Endonezya'nın modern tarihinde silinmez bir iz bırakan, 30 Eylül 1965 tarihindeki darbe girişiminin ardında Çin'in olduğu yolundaki görüşler gündeme taşınmıştır. Söz konusu bu darbeye, Çin Halk Cumhuriyeti'nin rolü ve desteği olduğu konusundaki görüşler ve bunları destekleyecek çeşitli veriler, Endonezya açısından Çin'le ilişkilerin temkinli olarak ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Suryadinata 1990: 693; Ross 1996: 152).

Darbe, Sukarno'nun siyasi yaşamının sonu anlamına gelirken, Çin'in Endonezya Komünist Partisi'ne (*Partai Komunis Indonesia*-PKI) verdiği destek ve ülkeye kaçak yollardan silah sokulduğu iddiası üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler, 1967 yılı Ekim ayından itibaren kesilmiştir. Bu durum, 1990 yılına kadar devam etmesiyle dikkat çekerken; bu süreçte, sadece siyasi ilişkilerin değil, karşılıklı ticari faaliyetlerin de en azından doğrudan yapılamayacak şekilde, dondurulması anlamı taşımaktadır (Suryadinata 1990: 684; Ku 2002: 229). Darbeyi takip eden dönemde, Endonezya'daki Çinli azınlık, ülkenin farklı bölgelerinde saldırıya maruz kalmıştır. Bu süreçte, bazıları ülkeyi terk etmeye zorlanırken; mal ve mülklerine el konulması, etnik ayrışmanın ve dışlamanın örneğini teşkil etmektedir (Spence 1990: 587-8).

Darbe sürecinde, Çin'in nasıl bir rolü olduğu konusu halen tartışmalıdır. Bununla birlikte, komünist rejime geçilmesinin ardından, Pekin yönetiminin 1949 ilâ 1951 yılları arasında güttüğü militarist politikanın, ASEAN içerisindeki etnik Çinlilerin siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılabileceği yönünde bir endişeyi gündeme getirdiği de bir gerçektir (Fitzgerald 1970: 8-9). Bunun yanı sıra, 1949 yılında yayımlanan bir makaleye atıfla yapılan

değerlendirmelerde Çin'in Asya ve Afrika ülkelerinde Çin'dekine benzer halk devrimleri peşinde olduğu iddiası da yine dikkate alınabilecek özellikler taşımaktadır (Shwartz 1996: 158). Bu bağlamda, Endonezya'da dönemin önde gelen sosyal bilimcilerinden Sultan Alisjahbana (1984: 177), Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1965 yılında Endonezya Komünist Partisi'nin darbe girişimini açıkça desteklediği görüşünde olsa da diğer bazı araştırmacılar Çin'in bu süreçteki rolü konusunun belirsizliğine vurgu yaparlar (Keller 2011: 25).

Ancak, darbenin gerçekleştiği 1965 yılına gelindiğinde, böylesi bir tehdidin ne kadar gerçekçi temellere dayandığı veya Cakarta yönetiminin iddia ettiği üzere kayda değer bir boyutta olup olmadığı üzerinde düşünülme değer bir konudur. Çin'de komünist devrimin ardından, güney komşularla ilişkilerde bu ülkelerdeki Çinli azınlık ve komünist partilerle yakınlaşma dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, Endonezya'daki Çinli azınlık kültürel ve dilsel özellikleri ile Çin'e yakınlaşırken, komünist partisi aracılığıyla ideolojik ve siyasi etkileşim söz konusu olmuştur. Geleneksel olarak Çinli ailelerin çocuklarının eğitime verdikleri önem, kültürel ve dilsel bağın devamı amacıyla eğitim sürecinin en azından bir bölümünü Çin'de sürdürme arzusu, Endonezya'dan Çin'e doğru bir eğitim göçü olgusunu gündeme getirmiştir. Bu süreç, komünist Çin yönetimi için ideoloji ihracına olanak tanıyan bir kanal olmasıyla dikkat çekmektedir (Latourette 1956: 212).

Öte yandan, Çin yönetiminin Endonezya'daki Çinli azınlık üzerinden ve komünist partisi vasıtasıyla siyasi bir girişimde bulunup bulunamayacağı konusu, 1950'li yıllarda Malaya topraklarında Malaya Komünist Partisi'nin gerilla faaliyetlerinde yaşanan başarısızlık ve Pekin yönetiminin bu yapıyı desteklememe kararı, dış politikada Çinli azınlık üzerinden daha dikkatli politikalar sergilemeye sevk etmiş olmalıdır (Fitzgerald 1970: 9-10, 11). Çin yönetiminin, Endonezya'daki Çin azınlığı üzerinden bir siyasi faaliyete girişebileceğine dair olasılık konusunda şüphelerin oluşmasına yol açan bir diğer gelişme ise sömürge döneminde yaşanan göç hadiseleriyle bölgeye gelip yerleşmiş olan bu kitlenin, Çin'deki komünist rejime sıcak bakmamalarıdır (Booth 2011: 142).

Tartışmanın bir diğer yanında ise dönemin Asya ve Afrika ülkeleri ile ilişkiler noktasında, 1965 darbesiyle Çin yönetiminin en yakınında hissedebileceği Endonezya Komünist Partisi'nin, mensuplarıyla birlikte ortadan kaldırılmasının doğurduğu olumsuz bir durum vardır (Brugger 1977: 272). Darbe döneminde Endonezya Komünist Partisi'ne (PKI) yönelik girişimde, sayıları yarım milyon ile bir milyon arasında olduğu belirtilen kitlenin hayatını kaybetmesi (Smith 2001: 77; Peacock 1973: 91), partinin yasaklanması kadar, insan kaynaklarının da neredeyse tamamıyla ortadan

kaldırılması anlamı taşımaktadır. Darbe sürecinin ardından Endonezya siyasi elitinin ortaya koyduğu Çin karşıtı söylem, Çin’de yeni bir tür politikanın geliştirilmesine neden olmuştur. Bu noktada, emperyalizme karşı mücadelede, ilgili ülkelerin “ulusal özgürlük savaşlarına” sözlü destek verilmesi yönünde görüşler dile getirilmiştir (Brugger 1977: 398). İki ülke arasındaki ilişkilerdeki gelişmeler, uluslararası arenaya da yansımıştır. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletler’e üyeliği gündeme geldiği dönemde, Endonezya heyeti görüşmelere katılmayarak tepkisini ortaya koymuştur (Suryadinata 1990: 684-5).

### **Suharto Dönemi Dış Politikasında Çin’in Yeri**

Çin-Endonezya ilişkilerinin dönüm noktalarından biri hiç kuşku yok ki Suharto döneminin ilerleyen yıllarında gündeme gelmiştir. Bu süreçte değişime konu olan gelişmelere kısaca bakmakta fayda vardır. Yeni Düzen (*Orde Baru*) olarak adlandırılan, Suharto döneminin ilk yirmi üç yılı boyunca, Cakarta siyasi elitinin taşıdığı “Patolojik Çin korkusu” nedeniyle, Çin’le siyasi ilişkiler ancak 1990 yılı Ağustos ayından itibaren normalleşme sürecine konu olmuştur (Keller 2011: 26; Leifer 1990/91: 146; Tan 2007: 160). Bu gelişme, Soğuk Savaş döneminin de etkisini yitirmesine paralel olarak, bir anlamda Endonezya’nın ulusal güvenliği için Çin’i bir dış tehdit olarak algılamaktan vazgeçildiğinin göstergesi kabul edilebilir (Sukma 1995: 313).

Cakarta yönetiminde bu tehdit algısı devam ederken; Çin yönetiminde, Mao Zedong’un ölümünün ardından yeni bir dönem başladığı da gözlerden kaçmamaktadır. Bu nokta, iki ülke ilişkilerinin Deng Xiaoping hükümeti ile yeni bir döneme girmekte olduğuna dair bazı işaretler vermektedir. Bu dönemde Çin kapılarını dünyaya açarken, Güneydoğu Asya ile ilişkiler ve özellikle de 1967 yılında kurulan ASEAN’ın en büyük ülkesi olan Endonezya ile yakınlaşma adımları gündeme gelirken (Suryadinata 1990: 685), Endonezya siyaseti elitinin hala komünist tehdit algısına sahip olması, Xiaoping’in Malezya, Singapur ve Tayland gibi komşu ülkeleri ziyaret ederken, Cakarta’ya ziyarette bulunması önündeengel teşkil etmiştir (To 1981: 60).

Ancak, Çin yönetiminin ASEAN ile yakınlaşma sürecinin Endonezya’dan bağımsız olamayacağı da bir gerçektir. Öyle ki, ASEAN genel sekreterliğinin Cakarta’da olması, ASEAN içerisinde -bir anlamda- doğal liderlik kadar, sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle de Çin’in yeni dönemde ekonomik kalkınmasında ihtiyaç duyacağı kaynaklara erişimi için stratejik bir girişim niteliği taşıyordu. 1985 yılında iki ülke arasındaki ticari

ilişkileri başlatmaya yönelik anlaşma, dönemin Çin Dışişleri Bakanı'nın Cakarta ziyareti ve ardından 1989 yılında Tokyo'da Devlet Başkanı Suharto'nun, Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen ile görüşmesi, 1990 yılı öncesindeki hazırlık safhasını oluşturmuştur.

İki ülke arasında darbe nedeniyle yaşanan sorun ve siyasi ilişkilerin akamete uğraması ve 1990'dan sonra yeniden yapılaştırılması süreçleri, Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelerin siyasetlerinde de belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, 1990'dan sonra Çin, ASEAN'ın genel sekreterliğinin bulunduğu ve aynı zamanda birliğin bir numaralı ekonomisi olan Endonezya ile ilişkileri üzerinden ASEAN'a yakınlaşma eğilimi sergilemiştir (Vatikiotis 1997: 183; Keller 2011: 25). Bu sürecin, özellikle 1980'li yıllar boyunca, Endonezya'nın ekonomik modernleşmede önemli adımlar atması, küreselleşme gibi dünya ölçeğinde ikili ve uluslararası ilişkilerin yeniden yapılandırılmaya başlanması; Çin'in 1970'lerin ikinci yarısından itibaren başlattığı, kapılarını dünyaya açma ve özellikle ABD yönetiminin desteğiyle kalkınma çabası içerisine girmesinin kayda değer bir rolü vardır. İki ülke arasında ilişkilerin yeniden normalleşmesi sürecinde istekli olan taraf Çin iken, Endonezya bu talebe geç karşılık vermiştir. Bu gecikmenin nedenlerinden biri, yukarıda dikkat çekildiği üzere, Endonezya ordusunda komünizm tehdidine karşı beslenen tepkidir (Keller 2011: 30; Vatikiotis 1997: 106, 184).

Ancak, yukarıda dikkat çekilen bölgesel ve uluslararası gelişmeler, bir anlamda Endonezya'nın kaçınılmaz olarak Çin'le yeniden masaya oturmasına olanak tanımıştır. Bu gelişme, bir anlamda Suharto'nun Endonezya siyasetinde orduyla ilişkisinde bir adım önde olduğunun da göstergesi kabul edilmelidir.

İki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesinde, 1970'lerin başında, daha Mao dönemi bitmeden Çin'indışı açılma politikalarının yanısıra (Kissinger 2012: 223; Ku 2002: 235); Endonezya siyasal ve toplumsal çevrelerinin de farklı görüşler içeren yaklaşımlarının belirleyici bir rolü olduğu görülmektedir. Bu durum, ideolojik nedenler kadar, ekonomik bağlamları da içermektedir. Çin-Endonezya ticaretinin üçüncü ülke/ler vasıtasıyla yürütülmesinde öne çıkan Endonezya ordusu; Çin'le politik yakınlaşma neticesinde, azınlık konumundaki Çin kökenlilere verilecek vatandaşlık ve bunun, bu kitlenin ekonomik faaliyetlerinin önünü açmasının Endonezyalı iş çevreleri üzerinde doğurduğu çekince gibi nedenleri saymak mümkün (Suryadinata 1990: 686).

1980'lerin başında küreselleşme kavramının giderek daha çok yer bulması, o döneme kadar Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi noktasında çekingen davranan Endonezya yönetiminin, küreselleşmenin ekonomik kazanımları

konusunda yaklaşımının değişmesine neden olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısına kadar dış ticaret hacminde, petrol ihracatının yeri yüzde ellilerin üzerinde olduğu Endonezya, bir yandan dış ticaretini farklı sektörler üzerinden yeniden yapılandırma politikaları güderken, diğer yandan da Çin gibi önemli bir pazarı gündeme almaya başlamıştır (Ku 2002: 235). 1985 yılı ortalarında varılan ticaret anlaşmasına rağmen, Endonezya'da bu gelişmeden ekonomik anlamda zarar göreceğ çevreler ve ideolojik karşı çıkışlar nedeniyle, karşılıklı ticaretin arzu edilen hız ve etkinlikte gerçekleştirildiğini söylemek mümkün değildir (Suryadinata, 1990, 687-8).

Bu süreçte dikkat çeken gelişmelerden biri, Bandung Konferansı'nın 30. yılı münasebetiyle 1985 yılında yapılması plânlanan toplantılar ile bunun devamında Cakarta yönetiminin Bağlantısızlar Hareketi (*Non-Alignment Movement*) toplantısına ev sahipliği yapmak istemesidir (Suryadinata 1990: 691). Bu gelişme, aslında 1955 yılında Sukarno'nun Endonezya'yı, Tarafsızlar Birlięinin belki de lideri yapma politikalarına ve Çin'le giderek yakınlaşma politikalarına bir başka bağlamda dönüş anlamı taşımaktadır. Bu noktada, özellikle Pekin yönetiminin iki ülke ilişkilerini yeniden yapılandırma konusundaki kararlılığına karşılık, Cakarta'da siyasi ve ekonomik hayatta söz sahibi çevrelerin, Çin'e yönelik çekinceleri nedeniyle ikili ilişkiler ancak, Soğuk Savaş'ın fiilen sona erdiği 1989 yılında normalleşme sürecine girmeye başlamıştır (Suryadinata 1990: 689).

1980'lerden başlayarak Çin yönetiminin piyasa ekonomisine yönelmesi, Endonezya'daki Çinli azınlık tarafından olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır (Gungwu 1993: 932). Bu durum, bir yandan Cakarta yönetiminin Çin'in komünizm ithalinde maşa oldukları yönündeki düşüncesinin değişmesine, diğer yandan da sahip oldukları ekonomik etkinlik alanının Çin'e doğru genişlemesi anlamına gelmektedir.

### **1998 Sonrası Dönem: Habibie ve Reform Hazırlıkları**

Yüzyıl dönümünde, her iki ülkede yaşanan köklü değişiklikler, ikili ilişkilerde bir başka tarihi süreç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Endonezya'da, Suharto'nun 32 yıllık iktidarının 1998 yılında sona ermesi, tedrici olarak demokratikleşme ve reform sürecinin başlaması anlamına gelmektedir. Çin ise 1970'lerin sonlarından itibaren başladığı dışa açılma politikaları ve kalkınmacı modernleşme çabalarının bir ürünü olarak, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (*World Trade Organization-WTO*) üye olmuştur.

Bu çerçevede, Endonezya'da Suharto'nun iktidarının devrilmesinden, 2004 yılında ilk serbest demokratik seçimlerin yapılmasına kadar geçen süreci geçiş dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönem, aynı zamanda Çin'le ilişkilerin ekonomik boyutu kadar, siyasi içeriğiyle de gelişmeye yüz tuttuğu bir süreçtir. Endonezya'da 1998 yılı reform döneminin başlangıcına işaret ederken, dış ilişkilerde de yeniden yapılanma anlamı taşımaktadır. Bu değişimin bir ifadesi olarak pek çok siyasi parti toplumun farklı kesimlerinin temsilcisi olarak ortaya çıkarken; bu durum aynı zamanda bu farklılıkların sağlıklı birlikteliği için zamana ihtiyacı olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu anlamda, geçiş dönemi olarak ifade edilen bu süreçte öne çıkan siyasi aktör, Suharto iktidarı döneminde danışmanlık ve ardından Teknoloji ve Araştırma Bakanlığı yapan Baharuddin Yusuf Habibie olmuştur.

Baharuddin Yusuf Habibie, 21 Mayıs 1998 ilâ 20 Ekim 1999 tarihleri arasındaki kısa dönemde oynadığı rolle, geçici devlet başkanı sıfatıyla ülkeyi otokratik yönetimden demokratikleşmeye taşıyan sürecin mimarı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemin, aynı zamanda Çin'le ilişkilerin yeniden yapılandırılması açısından da kayda değer bir önemi olduğuna vurgu yapmakta fayda var. Öyle ki 1998 yılında Suharto yönetimine karşı yapılan gösteriler sırasında, Çin kökenli azınlığa yönelik şiddet olayları karşısında Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelen bazı eleştirilere karşın, iki ülke yönetiminin -örneğin 1994 yılında olduğu gibi daha önceki süreçlerden farklı olarak- Çinli azınlık konusunda yapıcı bir tutum takınma yolunu seçtikleri görülmektedir (Sukma 2009b: 599).

Bu bağlamda, Baharuddin Yusuf Habibie'nin geçici devlet başkanlığı ve ardından iki yıla yakın devlet başkanı olan ve liberal görüşleriyle gündeme gelen Abdurrahman Wahid'in 1999 Ekim ile 2001 Temmuz ayı arasındaki kısa başkanlık döneminde; ulusal barışın tesisi ve Doğu Timor'a bağımsızlığın verilmesine, aynı dönemde Çin'in küresel ekonomi çevrelerine adaptasyonuna tanık olunmuştur. Bu çerçevede, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması, aynı zamanda bölgesindeki ülkelerle ilişkilerinin de yapılandırılması anlamına gelmektedir. Bu noktada, Endonezya'da reform dönemi ve Çin'in kapılarını giderek daha fazla küresel ortama açma gayretinin, ortak çıkarlar çerçevesinde yapılandırılmasının yolunu açtığı ileri sürülebilir Zheng 2014: 63-4).

Abdurrahman Wahid'in, devlet başkanlığı koltuğuna oturmasının ardından ilk dış ziyaretini Çin'e yapması dikkat çekicidir (Sukma 2009b: 596; Ku 2002: 243, 246). Bir dönem ülkenin en önemli sivil-dini yapısı kabul edilen Âlimler Hareketi'nin (*Nahd'at-ul Ulama*-NU) başkanlığını da yapmış olan Wahid'in, Çin'le yakınlaşmasında bölgesel barışın tesisi, iki ülke arasında, özellikle Çin diasporası bağlamında yakın geçmişte yaşanan sorunların halledilmesi ve ekonomik kalkınma konusunda ikili işbirliğinin yolunu açma çabalarının olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, dönemin

özelliği göz önünde bulundurulduğunda bir başka sebebin de 1997 Güneydoğu Asya krizi sürecinde Endonezya'nın mali konularda IMF kontrolüne girmesinin doğurduğu sorunları aşmaya yönelik olduğunu da ifade etmek gerekir (Ku 2002: 244).

Wahid'in, Doğu Timor'da referanduma izin vermesi ve ardından bu toprakların Endonezya siyasi egemenliğinden çıkması ve Açe toplumunun benzer bir referandum süreci talebine onay verme konusundaki eğilimleri gibi siyasi tercihleri, özellikle ordu içerisindeki memnuniyetsizler tarafından görevden alınmasındaki ana nedenler olarak zikredilebilir. Ancak Çin'le yakınlaşmaya temkinli bir duruş sergilediği bilinen ordunun bu girişimine karşın, Wahid'den sonra devlet başkanı olan yardımcısı, Megawati Sukarnoputro'nun Çin'le yakınlaşma sürecine devam etmesi oldukça manidardır. Megawati ile 2001 yılı ortalarından itibaren, Endonezya'nın dış politikasında Çin ile ilişkilerin yeniden yapılandırılma sürecine devam edildiği görülmektedir. Bu noktada, Megawati'nin ülkenin kurucu babası Sukarno'nun kızı olması dolayısıyla da bir anlamda tarihsel olarak Çin'le ilişkilerin kurulmasında, dönemin getirdiği farklı tercih ve zorunluluklarla birlikte, babasının izinden gittiğini söylemek mümkündür.

Söz konusu bu yakınlaşmanın siyasi anlamda karşılığını, Endonezya yönetiminin Çin-Tayvan ayrışmasında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 'Tek Çin' politikasına verdiği destek ile gösterdiği söylenebilir (Sukma 1999: 596). Endonezya'nın 20. yüzyıl ikinci yarısı boyunca inişli çıkışlı seyir takip eden Çin politikasına karşılık, 'Tek Çin' politikasını ilk günden itibaren benimsemesi ve bu anlamda bir süreklilik takip etmesi dikkat çekicidir (Anwar 2019: 2).

### **SBY Dönemi**

2004 yılında yapılan seçimlerde, toplumsal ve sosyal ilişkiler bölümü komutanlığı yapmış eski bir ordu mensubu olan Susilo Bambang Yudhoyono'nun (SBY) başkanlığa seçilmesi, iç politika kadar dış politikada da yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmelidir.

Asker kökenli bir siyasetçi olmakla birlikte SBY'nin kurucusu olduğu Demokrat Parti'nin, reform döneminin devamı olan bir siyasi hareket oluşu dikkat çekmektedir. Bu gelişme iç siyasette karşılık bulduğu gibi uluslararası ilişkilerde özellikle, bölgesel güçlerden başlayarak küresel bağlama kadar genişleyen bir ilişkiler ağının ortaya çıktığı bir süreç olarak hatırlanmaktadır. Bunda, hiç kuşku yok ki Endonezya'nın, tıpkı Doğu ve Güneydoğu Asya'daki komşuları gibi ekonomik modernleşmeyi yakalama ve açık toplum olma arzusu başat bir etkidir. Öyle ki, Endonezya'nın kendi kulvarında küresel bir

marka olarak gündemde uygun bir yer işgal etmesi adına SBY, bölgesel ve küresel gelişmelere yakınlaşma çabaları sergiliyordu. Ülkenin, geleneksel olarak 'bağılantısızlar' kulübünde yer almasına karşılık, dönemin oluşturduğu şartlar kadar, ABD'de eğitim almış eski bir subay olan SBY'nin, en azından uluslararası ilişkilerde ülkesinin liberal denilebilecek bir politika takip etmesinde rol oynadığı ileri sürülebilir. Bu dönem, aynı zamanda Endonezya'nın yeni bir güç merkezi kabul edilen, gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alması, SBY iktidarının uluslararası ilişkilerde giderek aktif rol almasında başat bir rol oynuyordu (Weatherbee 2017: 164).

Çin'le ilişkilerde, seleflerinin politikalarını devam ettiren SBY'nin, devlet başkanlığı koltuğuna oturduğu 2004 yılı sonunda Endonezya'nın, Çin'e ihracatı 12,6 milyar Dolar'a; bir yıl sonra, yani 2005'de iki ülke ticaret hacminin 16,8 milyar Dolar'a çıkması bunun somut bir ifadesidir (Sukma 2009b: 596). İki ülke ilişkilerinin bu dönemde önemli bir mesafe kat etmesinin en önemli göstergesi, 25 Nisan 2005 tarihinde stratejik ortaklık anlaşmasının imzalanması olmuştur.<sup>14</sup> Aynı yılın Temmuz ayında SBY'nin Çin ziyareti, ilişkilerin ticaretin yanı sıra, yatırım ve savunma alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesine olanak tanımıştır (Sukma 2009b: 596-7; Tan 2007: 166).

### **Joko Widodo Dönemi**

Joko Widodo'nun (Jokowi) devlet başkanlığı döneminde, dış ilişkilerde bir önceki dönemle kayda değer farklılıklar sergilediği gözlenmektedir. Jokowi'nin 2015 ve 2016 yıllarında üst üste Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurul'u oturumlarına katılmaması ve benzer şekilde APEC toplantılarına iştirak etmemesi, Jokowi'nin 'utangaç politikacı' kimliğiyle ve/ya kendisini İngilizce olarak ifade edememekten kaynaklanan çekingen tutumuyla açıklanmaya çalışılsa da bu yaklaşımın dış politikada belirleyiciliği göz ardı edilemez.

Ancak, aynı Jokowi'nin Çin'le ilişkilerde giderek daha da yakınlaşma eğilimi sergilemesi, belirgin bir politika değişikliği olarak değerlendirilebilir. Yukarıda dikkat çekildiği üzere, 2015 ve 2016 yıllarında APEC zirvelerine katılmayan Jokowi'nin, 2014 yılında Xi Jinping'in ev sahipliğinde Çin'de düzenlenen Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic*

---

<sup>14</sup> Stratejik işbirliği kavramı, iki aktör ülke-kurum arasında ortak jeo-stratejik ve sosyo-ekonomik çıkarlar çerçevesinde sürdürülmesi arzu edilen ilişkiler anlamına gelmektedir (Priyandita 2019: 3, 4).

*Cooperation*-APEC toplantısına katılması ve Çin Devlet Başkanı ile yüz yüze görüşmesi dış politikada belirgin bir seçim olduğunu ortaya koymaktadır (Weatherbee 2017: 164). Bu noktada, Jokowi'nin özellikle ilk dönem başkanlığında öne çıkan husus, Çin'le ticari ilişkilerde giderek yakınlaşma eğilimi sergilenmesi ve bunun somut bir şekilde ortaya konulmasıdır. Öyle ki, 2014-2016 yılları arasında Çin devlet başkanı Xi Jinping ile beş kez baş başa görüşmüştür (Weatherbee 2017: 166).

Bu dönemde Endonezya-Çin ilişkilerinde yakınlaşmanın yanı sıra, yeni bir çatışma ortamının gündeme gelmekte olduğunu da ileri sürmek mümkündür. Çin yönetiminin Güney Çin Denizi'nin yüzde 90'lık bölümünde egemenlik iddiası, bu geniş suyolunun güneyinde Endonezya sınırlarını oluşturan Riau Takımadalar grubuna bağlı Natuna Adaları'na kadar uzanması ve Çin'in balıkçılık filosu ve buna eşlik eden donanmasının varlığı, 2016 yılı Mart ayında iki ülkenin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur (Weatherbee 2017: 165, 168; Suryadinata 2016).<sup>15</sup> Güney Çin Denizi ile ilgili sorunun devam ettiğine dair kanıt, benzer bir vakanın 2020 yılı başlarında tekrar etmiş olmasıdır. Bunun üzerine devlet başkanı Joko Widodo, bir kez daha Natuna Adaları'nın en kuzeyinde Güney Çin Denizi'ne komşu bölgeye gitmek suretiyle, Endonezya'nın egemenlik hakkına bir kez daha dikkat çekmiştir.<sup>16</sup> Bu gelişme ile bağlantılı olarak, Endonezya Dışişleri Bakanı Retno Marsudi'nin, 2020 yılının ülke için ulusal egemenliğin dış politika önceliği olduğu yönünde bir açıklama yapması oldukça önemlidir.<sup>17</sup> Bu süreç, hiç kuşku yok ki, Spratly ve Paracel Adaları çerçevesinde Filipinler ve Vietnam için olduğu gibi, Natuna Krizi'nin de Endonezya için Çin ile sıcak karşılaşma ihtimalinin yüksek olduğu bir bölge olduğu anlamı taşımaktadır.

Devlet başkanı Joko Widodo'nun, 2019 Nisan başkanlık ve parlamento seçimleri öncesinde gündeme getirdiği, 'Küresel Denizcilik Aksı' (*Global Maritime Axis*) projesinin, ülkenin önümüzdeki dönem ekonomik kalkınmasının bel kemiğini oluşturacağı öngörüsünden hareket edildiğinde

---

<sup>15</sup> 2016 yılındaki gelişme sonrasında, dönemin Denizcilik ve Balıkçılık Bakanı Susi Pudjiastuti yaptığı açıklamada, Çin'in Natuna Adaları bölgesinde kıtasahaneliği ihlalinin ilk olmadığına dikkat çekmiştir. Öyle ki, 2013 yılında Yudhoyono başkanlığı dönemin de de benzer bir hadisenin yaşandığını, ancak o dönem itibarıyla konunun pek fazla gündeme gelmediğine işaret etmektedir (Suryadinata 2016: 3).

<sup>16</sup> "Indonesian President Joko Widodo visits Natuna Islands as stand-off with China continues", <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/indonesian-president-joko-widodo-visits-natuna-islands-as-stand-off-with-china>.

<sup>17</sup> "Sovereignty remains a top foreign policy priority in 2020: Minister" <https://www.thejakartapost.com/news/2020/01/08/sovereignty-remains-a-top-foreign-policy-priority-in-2020-foreign-minister.html>

(Weatherbee 2017: 165), Natuna Adaları krizinin, bu önemli suyolundaki egemenlik hakları konusunda Çin ve Endonezya arasındaki anlaşmazlığın devam etmesine sebep olacağı düşünülebilir.<sup>18</sup>

Yukarıda dikkat çekildiği üzere, Çin'in Güney Çin Denizi üzerinde teritoryal hak iddiasının bölgenin güney sınırına doğru genişlemesi ile soruna diğer ASEAN üyesi ülkelerin yanı sıra, Endonezya'nın dâhil olması, açıkçası yeni bir gelişme olarak ele alınmayı hak etmektedir. Bununla birlikte, bugüne kadar söz konusu teritoryal haklar meselesinin ASEAN bünyesinde ortak bir kararlar, birliğin politikası haline getirilememiş olması, Endonezya için de yeni bir sorunla yüzleşmek anlamı taşımaktadır.

Öte yandan, bağımsızlıktan bu yana büyük güçler arasında tarafsızlık politikası devam ettirdiği gözlenen Endonezya'nın, yakın döneme kadar Çin-ABD arasında yaşanmakta olan gerginlikte, geleneksel dış politikasının bir devamı olarak tarafsızlık politikasını devam ettirmesine rağmen, Natuna Adaları krizindeki gelişmelere bağlı olarak yeni bir politika izleyip izlemeyeceği, bir başka deyişle ABD ile yakınlaşma yönünde adım atıp atmayacağını zaman gösterecektir.

Endonezya'nın bir takım adalar ülkesi olmasına rağmen, deniz güvenliği konusunda askerî ve sivil donanımının diğer bölge ülkeleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde zayıf olması, Natuna veya benzeri krizler karşısında ülke savunması ve ulusal güvenliği konusunda bağımsız hareket etmesinin önünde en büyük engeli oluşturduğu ortadadır.

Çin'in bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerinin son dönemde sürekli gelişme gösterdiği gerçeği de Çin-Endonezya yakınlaşmasında karşılık bulmaktadır. Buna göre, 2015 yılı verilerine göre, iki ülke dış ticareti toplam 44,4 milyar Doları bulurken, Endonezya toplam dış ticaretinin yüzde 15'i ile Çin ilk sırada yer almaktadır (Weatherbee 2017: 166).<sup>19</sup> Jokowi hükümetlerinin, Çin ile ilişkileri sadece ticari ortaklık noktasında sürdürmekle kalmadığı, bunun ötesinde ülkenin ekonomik modernleşmesinde, borç ve yatırım süreçlerinde de Çin'le yakınlaşma eğilimi sergilediği gözlemlenmektedir. Bu noktada, yine Jokowi'nin ilk başkanlığı sürecinde Çin, Endonezya'ya doğrudan yatırımda

---

<sup>18</sup>Söz konusu projenin, zamanlama itibarıyla Çin'in Deniz İpek Yolu Projesi'nin açıklanmasına denk gelmesi, iki ülkenin rekabetinden ziyade işbirliği yaklaşımını akla getirmektedir. Endonezya yönetimi, bu proje çerçevesinde uluslararası altı deniz limanının kapasitesini artırma, 24 adet yeni konteynır limanı inşaatı ile sayısı bini aşkın ticari olmayan limanı geliştirmeyi hedeflemektedir. Projenin altı ila yedi milyar dolarlık bir bütçeye ihtiyaç duyması, uluslararası ortaklık arayışlarının nedenini oluşturmaktadır. *Bkz.:* Weatherbee, 2017, 167.

<sup>19</sup> Aynı dönemde, Endonezya-ABD dış ticareti 23,8 milyar dolarda kalmıştır. *Bkz.:* A.g.m.

“Singapur ve Japonya’nın ardından dokuzuncu sıradan üçüncü sıraya yükselmiştir”. Bununla birlikte, 2005-2014 yılları arasında, Çin’in yatırım vaatlerinin sadece yüzde 7’sinin gerçekleşmiş olması, Endonezya tarafında Çin yatırımlarının sürdürülebilirliği konusunda akıllarda soru işareti bırakmaktadır (Weatherbee 2017: 166). Çin’in küresel bir ekonomik güç haline gelmesi ve aynı zamanda bölge ile tarihsel ilişkilerinin olması nedeniyle, Endonezya yönetiminin yukarıda dile getirilen yakınlaşma politikasının anlaşılabilir bir yönü olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, ülkede çeşitli çevrelerin Çin’le yakınlaşmaya olumlu yaklaşmaması, çeşitli yapısal sorunların varlığı gibi faktörler bu sürecin ne derece sürdürülebilir olduğu konusunda kaygılara neden olmaktadır.

Bugünkü şartlarda, Endonezya’da mevcut Jokowi hükümetinin, ülkenin çokça ihtiyaç duyduğu alt yapı süreçlerinde gereksinim duyduğu fon ve *know-how* kaynaklarıyla birlikte dış yatırım süreçlerini gerçekleştirmesinde Çin, diğer ülkeler önünde güçlü bir aday olarak durmaktadır. Bununla birlikte, tıpkı 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca görüldüğü üzere, tek güce bağımlı olmayı tercih etmeyen Endonezya siyasi elitinin, bugünün koşullarında Çin’e karşı bir alternatif olarak hangi ülke ile işbirliği yapabileceği konusu önemli bir hususu teşkil etmektedir. Son dönemde ABD’nin içe kapanmacı politikaları, Müslüman toplumlara yönelik olumsuz algısı kadar; Endonezya toplumunda, Filistin gibi bazı küresel politikaları nedeniyle ABD yönetimine karşı oluşan olumsuz tutum da bugünkü şartlarda bu ülkeyi bir alternatif olarak stratejik kalkınma ilişkilerinde bir aktör olmaktan çıkarmaktadır.

## SONUÇ

Yukarıda dikkat çekilen gelişmeler, hiç kuşku yok ki jeo-politik, demografik ve ekonomik perspektiflerin iki ülkeyi tarih boyunca birbirine bağlayan unsurlar olduğunu göstermektedir. Çin, bir yandan Doğu ve Güney Çin Denizi üzerinden Malaka ve Sunda Boğazları ile okyanuslara açılırken, bölgede demografik olarak kendisine en yakın ülke konumunda bulunması, önemli bir hammadde ve tüketici piyasa özellikleri taşıması gibi özellikleriyle Endonezya’yla ilişkileri geliştirmede rasyonel bir siyaset anlayışı geliştirmiştir.

Çin ve Endonezya, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan derin kırılmaların ve dönüşümlerin ardından, birbirinden farklılık arz eden çeşitli süreçlerle birlikte, bugün ikili ilişkilere konu olmaktadır. Çin’in küresel ekonominin ikinci gücü olması ve orta vadede bu gücünü geliştirmeye yönelik eğilimleri ile Endonezya’nın ASEAN içerisinde bir numaralı ekonomi olmasına rağmen, örneğin Asya Kaplanları ve bunlara eklenen diğer

ülkelerin ekonomik modernleşmesinin ardında kalması, birbirine duydukları ihtiyaçlar noktasında iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracak özellikleri gündeme taşımaktadır.

Hammadde, ucuz işgücü, kalkınma hedefleri ve sürdürülebilirlik, bölgesel güç olma eğilimleri gibi faktörler Çin-Endonezya ilişkilerinin geliştirilmesinde potansiyel unsurlar olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan dramaların toplumsal ve siyasal hafızalardan silinmediği ve potansiyel bir engel olarak halen varlığını sürdürdüğü ortadadır (Shambaugh 2016: 140). Özellikle 2000'lerin başından itibaren Çin'in ekonomik modernleşmesinde görülen ivmenin, özellikle Güney Çin Denizi'nde teritoryal hak iddiasında bulunmaya sevk edecek düzeye gelmesi, bölge ülkeleri kadar Endonezya'da da zaten var olan tehdit algısının bir anlamda yenilenmesi anlamı taşımaktadır. Çin, bu devasa coğrafya üzerinde hareket kabiliyetini genişletmek suretiyle ulusal sınırlarının güvenliğini sağlamayı hedeflerken, bölgedeki diğer ülkeler gibi Endonezya için de hem uluslararası deniz güvenliği hem de kıta sahanlıkları konusunda bir sorun ve anlaşmazlık konusu olmaktadır (Nugraha 2015: 22).

Bununla birlikte, 21. yüzyılın, her iki ülke için ekonomik kalkınma imkânlarının oldukça önünün açıldığı bir döneme işaret ettiği de göz ardı edilemez. Bu çerçevede, birbirine komşu bölgede iki büyük ekonomi olmanın verdiği avantaj, ekonomik kalkınma süreçlerinde birbirlerine olan ihtiyaç yaklaşmanın maddi nedenlerini oluşturmaktadır. Öyle ki, Suharto döneminin, özellikle ordunun, yukarıda belirtilen çekincelerle uzun süre dondurulmuş veya düşük yoğunluklu devam eden ilişkileri, yerini 2005 yılında, Susilo Bambang Yudhoyono'nun başkanlığı döneminde, stratejik ortaklık anlaşmasına bırakmış olması, iki ülke ilişkilerinin olumlu seyredebileceğinin göstergelerindedir (Laksamana 2011: 158).

Hiç kuşku yok ki bölgesel ve dünya güçlerinin küresel anlamda yeniden yapılanma süreçlerinde üstlenmek istedikleri roller çerçevesinde, stratejik işbirliği anlaşmaları önem kazanmaktadır. Bu çerçevede Endonezya'nın, ABD ve Avustralya'dan önce, Çin'le böyle bir anlaşmayı hayata geçirmiş olması, dikotomik bir şekilde, iki ülke arasında 1950 ve 1960'lı yıllardaki yaklaşmasının farklı bir dolayımında ortaya çıktığına işaret etmektedir (Keller 2011: 30). Bu gelişme, özellikle Endonezya bağlamında ordunun sivil siyaset ve uluslararası ilişkiler üzerindeki egemenliğinin de etkisini yitirmekte olduğunun bir ifadesi olarak kabul edilebilirken, bölgesel ve küresel gelişmelerin ikili ilişkilerde belirleyici rol oynayabileceğini göstermektedir.

## KAYNAKÇA

- Persatoean Indonesia*, "Pergerakan Indonesia", No. 151, 21 September 1932, Tahoen V. (3-5).
- Semangat Pemoeda*, "Dian Ksatria", No. 10, 15 December 1932, Tahoen 1. (158-9).
- Acharya, Amitav; Tan, See Seng. (2008). "The Normative Relevance of the Bandung Conference for Contemporary Asian and International Order". *Bandung Revisited: The Legacy of the 1955 Asian-African Conference for International Order*, (ed.), See Seng Tan; Amitav Acharya, Singapore: Singapore National University. (1-18).
- Alisjahbana, S. Takdir. (1984). *Indonesia: Social and Cultural Revolution*, Fifth Impressions, Singapore: Oxford University Press.
- Anwar, Dewi Fortuna. (2019). "Indonesia-China Relations: To Be Handled With Care", *Perspective*, ISEAS Yusof Ishak Institute, No. 19, (28 March), Singapore. (1-7).
- Atje, Raymond; Gaduh, Arya B. (2004). "Indonesia-China Economic Relations: An Indonesian Perspective", Economics Working Paper Series, *CSIS Working Paper Series*, (September 1999), Centre for Strategic and International Studies, Jakarta. (1-24).
- Berg, C. C. (2007). "The Javanese Picture of the Past", *An Introduction to Indonesian Historiography*, (ed.), Soedjatmoko, Jakarta: Equinox Publishing. (87-118).
- Booth, Anne. (2011). "China's Economic Relations with Indonesia: Threat and Opportunities", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 30, 2. (141-160).
- Bose, Sugata. (2006). *A Hundred Horizons, The Indian Ocean in the Age of Global Empire*, Cambridge: Harvard University Press.
- Brugger, Bill. (1977). *Contemporary China*, London: Croom Helm.
- Cahyadi, Syaeful. (2018). *The Master Book of Soekarno: Kisah-Kisah Abadi Sang Ideolog*, Yogyakarta: Roeman Soekarno.
- Dawson, Raymond. (1972). *Imperial China*, London: Hutchinson.
- Fitzgerald, Stephen. (1970). "China and the Overseas Chinese: Perceptions and Policies", *The China Quarterly*, No. 44, (Oct.-Dec.). (1-37).
- Groeneveldt, W. P. (1960). *Historical Notes on Indonesia & Malaya - Compiled From Chinese Sources*, Djakarta: C. V. Bhratara.
- Hendrajita. (2015). "Indonesia, Russia and the New Emerging Forces",  
[http://theglobal-review.com/lama/content\\_detail.php?lang=en&id=18210&type=101#.Xd5Db-gzY2w](http://theglobal-review.com/lama/content_detail.php?lang=en&id=18210&type=101#.Xd5Db-gzY2w)

- Hering, Bob. (2003). *Soekarno: Founding Father of Indonesia A Biography 1901-1945*, Jakarta: Hasta Mitra.
- Huan, Ma (1970). *Ying-Yai Sheng-Lan The*, (Çev.: J. V. G. Mills), Overall Survey of The Ocean's Shores, Bangkok: White Lotus Press.
- Hucker, O. Charles, 1975, *China's Imperial Past*, Stanford University Press, Stanford.
- Husin, Imron. (2004). "The Emergence of China: Some Economic Challenges to Indonesia", *Center for Policy and Implementation Studies (CPIS)*, (3-4 February), Tokyo. (1-33).
- Keller, Greta-Nabbs. (2011). "Growing Convergence, Greater Consequence The Strategic Implications of Closer Indonesia-China Relations", *Security Challenges*, Vol. 7, No. 3, (Spring). (23-41).
- Kissenger, Henry. (2012). *On China*, New York: Penguin Books.
- Ku, Samuel C. Y. (2002). "Indonesia's Relations With China and Taiwan: From Politics To Economics", *Asian Perspective*, Vol. 26, No. 4, Special Issue on China-ASEAN Relations. (227-256).
- Laksamana, Evan A. (2011). "Indonesia's Rising Regional and Global Profile: Does Size Really Matter?", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 33, No. 2. (157-182).
- Latourette, Kenneth Scott. (1956). *A History of Modern China*, Middlesex: Penguin Books.
- Leifer, Michael (1990/91). "Uncertainty in Indonesia", *World Policy Journal*, Vol. 8, No. 1 (Winter). (137-157).
- Mackie, Jamie. (2010). "The Bandung Conference and Afro-Asian Solidarity: Indonesian Aspects", *Bandung 1955: Little Histories*, (ed.), Antonia Finnane&Derek McDougall, Caulfield: Monash University Press.
- Nastiti, Titi Surti. (2015). "Miniature Stupas and a Buddhist Sealing From Candi Gentong, Trowulan, Mjokerto, East Java", *Buddhist Dynamics: In Premodern and Early Modern Southeast Asia*, (ed.), D. Christian Lammerts, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS). (120-137).
- Nugraha, Aryanta. (2015). *Regional Security Arrangements in East Asia: Bilateral, Multilateral and Functional*, Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Owen, Norman G. (2005). (ed.), *The Emergence of Modern Southeast Asia: A New History*, Singapore: Singapore University Press.
- Peacock, James L. (1973). *Indonesia: An Anthropological Perspective*, California: Goodyear Publishing Company.
- Priyandita, Gatra. (2019). "From Rivals to Partners: Constructing the Sino-Indonesian Strategic Partnership", *Global: Jurnal Politik Internasional*, Vol. 21, No. 1. (1-26).

- Ross, Robert S. (1996). "China and Southeast Asia: The Challenge of Economic Competition", *Southeast Asia in the New World Order: The Political Economy of a Dynamic Region*, (ed.), David Wurfel, Hampshire: Macmillan. (142-164).
- Spence, Jonathan D. (1990). *The Search For Modern China*, New York: W W. Norton Company.
- Shambaugh, David. (2016). *China's Future*, Cambridge: Polity.
- Smith, Anthony L. (2001). "Indonesia: Transforming the Leviathan", *Government and Politics in Southeast Asia*, (ed.), John Funston, Singapore: Zed books, p. 75. (74-119).
- Sukma, Rizal. (2009a). "Indonesia's Response to the Rise of China: Growing Comfort amid Uncertainties", *The Rise of China: Responses from Southeast Asia and Japan*, (ed.), Jun Tsunekawa, The National Institute for Defence Studies (NIDS) Joint Research Series, No. 4, Japan. (139-156).
- Sukma, Rizal. (2009b). "Indonesia-China Relations: The Politics of Re-engagement", *Asian Survey*, Vol. 49, No. 4, (July-August). (591-608).
- Sukma, Rizal. (1995). "The Evolution of Indonesia's Foreign Policy: An Indonesian View", *Asian Survey*, Vol. 35, No. 3, (March). (304-315).
- Suryadinata, Leo. (2016). "Did the Natuna Incident Shake Indonesia-China Relations?", *Perspective*, ISEAS Yusof Ishak Institute, No. 19, (April). (1-8).
- Suryadinata, Leo. (1990). "Indonesia-China Relations: A Recent Breakthrough", *Asian Survey*, Vol. 30, No. 7 (July). (682-696).
- Tan, Paige Johnson. (2007). "Navigating A Turbulent Ocean: Indonesia's Worldview and Foreign Policy", *Asian Perspective*, Vol. 31, No. 3. (147-181).
- Taylor, Jay. (1976). *China and Southeast Asia: Peking's Relations with Revolutionary Movements*, New York: Praeger Publishers.
- To, Lee Lai. (1981). "Deng Xiaoping's ASEAN Tour: A Perspective on Sino-Southeast Asian Relations", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 3, No. 1, (June), ISEAS Yusof Ishak Institute. (58-75).
- Vatikiotis, Michael R. J. (1997). *Indonesian Politics Under Suharto: Order, Development and pressure for change*, London: Routledge.
- Wade, Geoff. (2009). "Ming Chinese colonial armies in Southeast Asia", In *Colonial Armies in Southeast Asia*, (ed.), Tobias Rettig; Karl Hack, Oxon: Routledge. (73-104).
- Weatherbee, Donald E. (2017). "Indonesia's Foreign Policy in 2016: Garuda Hovering", *Southeast Asian Affairs*. (163-176).
- Zheng, Yongnian. (2014). *Contemporary China: A History Since 1978*, Singapore: John Wiley&Sons Ltd.